

M. Şemseddin Günaltay'ın Fikirlerinde Meydana Gelen Değişiklikler*

İlhami Ayrancı

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı/Uzman.

Özet

İttihat ve Terakki üyeliğinden milletvekilliğine, medreseden üniversite hocalığına, Türk Tarih Kurumu Başkanlığından Başbakanlığa kadar çok değişik unvanlar ile devlet görevlerinde bulunmuş olan M. Şemseddin Günaltay (1883-1961); Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerini yaşamış, yakın tarihimiz ile ilgili alınan karar ve uygulamalara kaynaklık etmiş bir bilim ve devlet adamıdır. Onun iyi anlaşılması, sadece bir şahsın tanınmasına değil; aynı zamanda yakın tarihimizin daha iyi anlaşılmasına ve yorumlanmasına da katkı sağlayacaktır.

Bu makalede Günaltay ile ilgili kaleme alınan, neredeyse her çalışmada ileri sürülen, 'fikirlerinde meydana gelen değişiklikler' konusu ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Günaltay, Zulmetten Nura, Meşrutiyet, Cumhuriyet Dönemi.

* Bu makale, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2007 tarihinde tarafımızdan hazırlanan, *Bir Tarihçi Olarak M. Şemseddin Günaltay (Hayatı, Eserleri ve İslam Tarihi İle İlgili Eserlerinin Tahlili)* adlı doktora tezinden üretilmiştir.

1. Günaltay'ın söz konusu eser ve makaleleri için bkz. İlhami Ayrancı, *Bir Tarihçi Olarak M. Şemseddin Günaltay –Hayatı, Eserleri ve İslam Tarihi İle İlgili Eserlerinin Tahlili-*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, SBE 2007, ss. 121-226.).

2. İslam Tarihi üzerinde titizlikle duran Atatürk, lise tarih kitaplarının müsveddeleriyle ilgili olarak 16 Ağustos 1931'de kurum başkanlığına gönderdiği yazıda, çok önem verdiği ve Türk Tarih Kurumu üyelerinden Zakir Kadiri'ye (Ugan) yazdırılan "İslam Tarihi" bölümüne ait yazıları beğenmediğini, "Söylemeye mecburum ki bir mütehasşısın kafasından, kaleminden ve tertibinden çıkmışa benzemiyor." şeklinde ifade etmekte ve bu bölümün İslam Tarihi üzerindeki vukufiyetini yakından bildiği Günaltay tarafından yazılmasını istemektedir. Bkz. Uluğ İğdemir, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, Ankara 1973, TTK Basımevi, s. 8.

Atatürk mektubunda: "Muhterem azamızdan Şemseddin Beyefendi –ki bu notları etüd etmekle meşguldür– benimle aynı fikirdedir, ümit ederim. Şemseddin Bey'in bu notlar üzerinde yapacağı tadilat ve kitap tertibine, ne nokta-i nazardan ehemmiyet vermesi faydalı olacağını zannettiğim bir numuneyi takdim ediyorum."

Bu olay üzerine Günaltay; bu bölümü yeniden yazmış ve Yalova'ya göndermiş, Atatürk de 22 Ağustos 1931'de kurum başkanlığına gönderdiği yazıda, Günaltay'ın hazırladığı notlardan okuduğu kısımları fevkalade enteresan ve kıymetli bulduğunu, kimi yerlere de "ufak bir ilave" yaptığını, ayrıca; Türk-Arap mücadelesinin Şemseddin bey tarafından "çok parlak" bir şekilde yazıldığını ve bu bölümü "aynen" kabul ettiğini ifade etmektedir. Bütün bunlar, Günaltay'ın tarih ve özellikle de İslam Tarihi alanında Atatürk tarafından bu sahada

Giriş

M. Şemseddin Günaltay (1883-1961); Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini yaşamış, hayatının yarısından fazlasını siyasetle geçirmesine rağmen, gerek sosyal konularda, gerekse Türk ve İslam tarihi sahasında onlarca eser ve makaleye imza atmış,¹ Cumhuriyet döneminde özellikle İslam tarihi alanında otorite olarak kabul edilmiş bir bilim ve devlet adamıdır.²

Çok yazdığından olacak, Mehmet Akif'in "Makasla yazı yazar." nüktesine mazhar olmuş;¹ o günün şartlarında bile kimi eserlerinin birden fazla baskısı, birçok makalesinin de ayrı basımları yapılmıştır.² Böyle bir kimse hakkında çok sayıda çalışmanın yapılmış olduğu düşünülür, oysa gerçek öyle değildir. Yaşar Özüçetin tarafından hazırlanan Günaltay'ın ilmî, idari, siyasi faaliyetlerinin ele alındığı Doktora Tezi;³

otorite kabul edildiğini göstermektedir. Atatürk'ün Günaltay'a güveni şu olayda da açıkça görülmektedir: Hz. Peygamber'in hayatını konu alan bir kitap kaleme alan Batılı bir müsteşrik, eserinde Hz. Peygamber'e olmadık hakaretler eder ve iftiralar atar. Hatta onun için; "isterik krizleri tutan sönük bir derviş" yakıştırmada bulunur. Bu kitap Türkçeye çevrilir ve bir tane de Atatürk'e sunulur. O da kitabı Günaltay'a incelettirir ve kanaatlerini sorar. Günaltay eserini "ele alınmayacak derecede bir facia" olduğunu söyler. Bunun üzerine Atatürk, Günaltay'a kendi eliyle çizmiş olduğu Bedir savaşını gösteren bir haritayı göstererek "Onun Hak Peygamber olduğundan şüphe edenler şu haritaya baksınlar, Bedir destanını okusunlar. Hz. Muhammed'in bir avuç Müslümanla mahşer gibi kalabalık ve alabildiğine zengin Kureyş ordusuna karşı, meydan muharebesinde kazandığı zafer, fâni insanların kârı değildir. Onun peygamberliğinin en kuvvetli delili işte bu savaştır." der. Bkz. Ahmet Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1991), ss. 24-29; İsmail Yakıt, *Atatürk ve Din*, 5. Baskı, (Isparta: SDÜ, Yay., No, 5, 2002), ss. 26-27.

1. Mahir İz, *Yılların İzi*, İstanbul 1990, 2. Baskı, 1990, s. 144.
2. Günaltay'ın birden fazla baskısı yapılan eserleri için; "Zulmetten Nura" ve "İslam Dini Tarihi" adlı kitapları, ayrı basımları yapılan makaleleri için de; "İbn-i Sînâ'nın Şahsiyeti ve Milliyeti Meselesi, Farabi'nin Şahsiyeti, Eserleri ve Tesirleri" örnek olarak verilebilir. Ayrıca bkz. Hikmet Dizdaroğlu, "İslam Tarihi", *Yeni Yayınlar Aylık Bibliyografya Dergisi*, c. VII, sy. IV, (Nisan 1962), s. 13 1 vd.
3. Yaşar Özüçetin, *Mehmet Şemseddin Günaltay'ın Hayatı, İlmî, İdari, Siyasi Faaliyetleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, SBE, 2003).

bugüne kadar bu alanda yapılmış en detaylı araştırma özelliğini taşımaktadır, denilebilir. Bunun dışında onun değişik yönlerinin ele alındığı yüksek lisans çalışmaları⁴ ile *Zulmetten Nura*, *Hurâfattan Hakikate ve Maziden Âtiye* adlı eserlerinin sadeleştirilmesi⁵ çalışmaları bulunmaktadır.

4. Bkz. Muhammed Şevki Aydın, *M. Şemseddin (Günaltay)'ın Zulmetten Nura ve Hurâfattan Hakikate Adlı Eserlerindeki Din Eğitimi Anlayışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri 19869); Bayram Ali Çetinkaya, *Şemseddin Günaltay ve Fikriyatı*, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 1994); (Bu çalışma, 2003 yılında "Türkiye'nin Modernleşmesi sürecinde Şemseddin Günaltay" başlığıyla kitaplaştırılarak Araştırma Yayınları arasında çıkmıştır.); Hüseyin Subhi Erdem; *M. Şemseddin Günaltay'da Türk Toplumunun Problemleri ve Felsefe*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 1995); Necmi Uyanık, *Modernist İslamcı Bir Aydının Geleneksel Eğitim Kurumlarına Bakışı: Medreseler Tekkeler ve M. Şemseddin Günaltay*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1996); Mustafa Şakacı, *M. Şemseddin Günaltay'ın Felsefi Kişiliği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1996); Sevdice Yıldız, *M. Şemseddin'in Tarih-i Eddyan İsimli Eserinin Sadeleştirilmesi ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Sivas. 1998); Mehmet İşgüzar; *Mehmet Şemseddin Günaltay'ın Düşünce Tarihimizdeki Yeri ve Eğitimle İlgili Görüşleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 1998); Ali Çağlar Deniz, *M. Şemseddin Günaltay'ın Dini ve Toplumsal Görüşleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2006).
5. Sadeleştirilen eserlerine örnek olarak; *Zulmetten Nura*, (I. ve II. Baskı, İstanbul 1331, Tevsi-i Tıbaat Matbaası, III. Baskı, 1341), *Hurâfattan Hakikate*, (İstanbul 1332, Tevsi-i Tıbaat matbaası) ve *Maziden Âtiye*, (İstanbul 1339, Kanaat Mat.) adlı eserleri verilebilir. *Zulmetten Nura adlı eseri* Musa Alak tarafından (İstanbul 1996, Furkan Yay.) ve A. Lütfi

Onunla ilgili yapılmış olan çalışmalarda, genel olarak, II. Meşrutiyet dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında yayınlanan eserlerinin ele alındığı görülmektedir. Değişik çalışmalarda da dile getirildiği¹ üzere söz konusu çalışmaların onun fikir dünyası ve bilim adamı kimliğinin tanıtılması bakımından yeterli olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir.

Bu çalışmada Osmanlı ile Cumhuriyet Türkiye'si arasında, geçiş dönemi aydını ve siyaset adamı olan M. Şemseddin Günaltay'ın fikirlerindeki değişiklikler ele alınacaktır.

M. Şemseddin Günaltay'ın Yetiştirdiği Sosyal ve Siyasi Çevre

Günaltay'ın fikirlerini anlayabilmemiz için yaşadığı dönemin iyi bilinmesi ve doğru yorumlanması gerekir. Dönemin genel karakteristiği; çok sesliliğin hâkim olduğu, 'Devletin kurtarılması' için topluma belli kurtuluş reçetelerinin sunulduğu, her alanda yaşanan sosyal problemler ve fikrî kargaşa dönemi olmasıdır. O günlerde farklı fikir ve düşünce gruplarının belirli yayın organla-

rında bir araya gelerek devleti kurtaracak çözümlerin kendilerinde olduğunu iddia ettikleri görülmektedir. Ortaya çıkan grupların akidelerinin açık ve sabit çizgilerinin bulunmaması sebebi ile bir fikir kaosundan söz edilebilir.²

Devletin ilk yazılı anayasası olan Kanuni Esasi'nin 23 Aralık 1876'da ilan edilmesi ile Garplılaşma alanında belli bir adım atılmış olsa da gerçekleştirilen ilk seçimde seçilen 275 milletvekilinin sadece 141'inin Türk olması ve³ Türk olmayan mebuslar ile etnik/siyasi grupların ve yabancı devletlerin çıkardıkları engellemeler sebebiyle sosyal alanda esaslı adımlar atılamamış,⁴ devletin durumu günden güne kötüleşmiştir. Osmanlı aydını çareyi taklitçilikte görmektedir. Öyle ki, devleti kurtarma amaçlı çalışmalar bile dış kaynaklıdır.⁵

147

Fikir ve metot açısından farklı hat-ta taban tabana zıt kimselerin birlikte hareket etmelerini sağlayan ortak hedef 'Abdülhamid düşmanlığı'dır. 24 Temmuz 1908'de büyük ümitlerle ilan edilen II. Meşrutiyet hayal kırıklığı ile sonuçlanmış,⁶ bu dönemde bir siyasal hareket olarak ortaya çıkıp 1918'e kadar etkinliğini sürdürmüş olan İttihat ve Terakki de başarısız olmuş hatta devletin başına yeni gaileler açmıştır.⁷

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e gelin-

Kazancı&Osman Kazancı tarafından (İstanbul 1998, Marifet Yay.) tarihinde, *Hurâfattan Hakikate* adlı eseri Ahmet Gökbel tarafından, *Hurafeler ve İslam Gerçeği* adıyla, (İstanbul 1997, Marifet Yay.) tarihinde, *Maziden Âtiye* adlı eseri de Ahmet Lütfi Kazancı&Osman Kazancı tarafından *Geçmişten Geleceğe* adıyla, (İstanbul 2000, Marifet Yay.), Ahmet Gökbel&Dursun Ali Aykıt tarafından da *Türk İslam Tarihine Eleştirel Bir Yaklaşım Maziden Âtiye* (Ankara 2003, Akçağ Yay.) tarihinde sadeleştirilerek yayımlanmıştır.

1. Muhammed Şevki Aydın, *M. Şemseddin (Günaltay)'ın Zulmetten Nura ve Hurâfattan Hakikate Adlı Eserlerindeki Din Eğitimi Anlayışı*, s. 10.

2. Peyami Safa, *Türk İnkılâbına Bakışlar*, İstanbul 1995, Ötüken Yay., s. 53.

3. Bkz. Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul 1977, c. 3-4, s. 1362-1363. (dipnot 20); Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, Ankara 1998, T.T.K. Yay., s. 216-217.

4. Osman Ergin, *age*, c. 3-4, s. 1273-1275.

5. Bernard Lewis, *age*, s. 171, 230.

6. Bernard Lewis, *age*, s. 302.

7. Mümtaz Turhan, *Kültür Değişimleri*, (İstanbul 1969, MEB Basımevi, s. 274.

ceye kadar yaşanılan ve bir türlü başa çıkılamayan kaos ortamından kurtulmak için verilen ciddi mücadele söz konusudur. O dönemde çıkış yolu için mücadele veren belli başlı dört akımdan söz edilebilir. Bunlar;

Devletin ancak “Türkleşmekle” kurtulabileceğini¹ savunan “Türkçülük”,

Osmanlı uyrukluların devlete borçlu oldukları siyasal bir bağlılık olan² ve Osmanlı Devleti'nin tabiiyetinde bulunan herkesin Osmanlı olduğunu, yasalar önünde eşitliğini savunan; hiç kimsenin diline, dinine, soyuna bakılarak kimseye ayrıcalık tanınmayacağı fikrine dayalı “Osmanlıcılık”,³

Kaynağı Tanzimat'a kadar uzanan ve Batı'yı toplumsal ve fikrî açıdan ulaştırılması gereken bir hedef olarak gören,⁴ ülkenin kurtuluşunu mutlak olarak Batı düşüncesine yönelmekte bulan “Batıcılık” (Garpçılık),

İslam'ı; inanç, ibadet, ahlak, felsefe ve siyaset bakımından yeniden hayata hâkim kılmayı ve akılcı bir metotla İslam dünyasını Batı sömürsünden kurtarmayı ve tek bir çatı altında toplama hedefleyen “İslamcılık”⁵tır.

“İslamcılık” hareketinin kurucuları Mısır'da Cemaleddîn Afgânî (1839-1897) ve talebesi Muhammed Abduh'

tur (1845-1905). Yine bu hareketin öncüleri olarak Hindistan'da Seyyid Ahmet Han (1817-1898), Seyyid Emir Ali (1849-1828), Türkiye'de ise *Sırat-ı Mustakîm*, *SebîlurReşâd*, *Beyânu'l-Hak*, *Ceride-i Sûfiye*, *Ceride-i İlmiye*, *Hikmet*, *Volkan* ve *İslam Mecmuası* gibi dergiler etrafında bir araya gelen kişiler sayılabilir.⁶ Bunlara ilave olarak; İskilipli Mehmet Atıf, İsmail Hakkı İzmirli, Ahmet Hamdi Akseki, Musa Kazım, Said Halim, Filibeli Ahmet Hilmi, Babanzâde Ahmet Naim, Mehmet Akif ile birlikte M. Şemseddin'i de burada zikredebiliriz.⁷

“İslamcılık” akımına göre din, Batılı ideolojiler modelinde bir dünya görüşü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde, “İslamcı Garpçılar”, “İslamcı Türkçüler”, “Modernist İslamcılar” gibi gruplar da ortaya çıkmıştır. Bu gruplardan Günaltay'ın da içinde bulunduğu yenilikçi kesim, “Modernist İslamcılar” olarak adlandırılmıştır.⁸

İslamcıların amacı, hem düşünce hem de siyaset ve devlet anlamında bir birlik meydana getirmek ve bu birliği bozucu, engelleyici bütün faktörleri ortadan kaldırmaktır.⁹ Onlara göre, toplumun temel direği dindir. Devlette; hukuk, gelenek, eğitim, ahlak vb. konu-

1. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul 1960, Yedigün Mat., ss. 86-87.

2. Bernard Lewis, *age.*, s. 324.

3. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Gelişme Seyri İçinde İkinci Jön Türk Hareketinin Fikri Esasları*, İstanbul 1956, İ.Ü. Hukuk Fakültesi, Tahir Taner'e Armağan, s. 178.

4. Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul 1994, İletişim Yay., s. 9.

5. Abdullah Manaz, İzmir 1998, *Siyasal İslamcılık*, s. 252.

6. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul 1998, İletişim Yay., s. 42.

7. Yusuf Sarımay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, İstanbul 1994, Ötüken Neşriyat, s. 83; bkz. İsmail Kara, *Biraz Yakın Tarih Biraz Uzak Tarih*, İstanbul 1998, Kitabevi Yay., s. 35.

8. Durmuş Hocoğlu, *Laisizmden Sekülerizme Laiklik Sorununun Felsefi Çözümlemesi*, Ankara 1995, Selçuk Yay., s. 37-43.

9. İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, İstanbul 1986, Risale Yay., c. I, s. 43.

larda İslam egemen olmalıdır.¹ Batı'nın özü hümanizm değil Hıristiyanlıktır. Batıcıların anladığı anlamda Batılılaşma, İslam prensiplerinden vazgeçmek demektir.² İslamcılar, Batı uygarlığının maddi yanını oluşturan endüstrinin, bilimin ve teknolojinin alınabileceğini, bunların benimsenmesine İslam'ın engel olmadığını; kurtuluşun, hurafelerden uzak, asrısadet dönemindeki saf İslam'a bağlanması ile mümkün olabileceğini savunmaktadır.³ Onlara göre mağlubiyetlerin ve geri kalmanın sorumlusu İslam değil, İslam'ın terkidir.

Dönem itibariyle İslamcı olarak tanımlanan Günaltay, yaşadığı dönemdeki hemen her akım içerisinde gösterilmiş, fikrî yapısı itibariyle hayli eleştirilmiştir. İslam Mecmuasının çıkmaya başlamasıyla (1913) İslamcı-Türkçü diye bilinen çevreye katılan Günaltay'ın, İslam Modernizmi akımıyla milliyetçilik etkârı arasındaki gelgitlerinden dolayı, reformculuk ve milliyetçilik arasında bocalayıp durduğu iddia edilmiştir.⁴ Şevket Süreyya Aydemir'e göre o, temsil ettiği kuşak ve karıştığı akımlar açısından tam bir "prototip"tir.⁵ Bazı yazarlar onun bilime, akla önem vermesi ve İslam'ın akla ters düşmediği yönündeki yazılarıyla Modernist-İslamcı olduğunu savun-

maktadır. Bunlardan birisi olan İ. Ağâh Çubukçu; Günaltay'ın Sait Halim Paşa, Celal Nuri İleri, Şerafettin Yaltkaya, İsmail Hakkı İzmirli gibi Modernist-İslamcı olduğunu söylemektedir.⁶ Tarık Zafer Tunaya da Günaltay'ın ictihad kapısının tekrar açılması ve İslam'ın eski medeniyet kurucu enerjisine tekrar kavuşturulması konusundaki düşüncelerini esas alarak Modernist-İslamcı olduğunu söylemektedir.⁷ M. Şevki Aydın ise Günaltay'ın Modernist-İslamcı olduğunu ancak, Cumhuriyet öncesi ve sonrası hesaba katıldığında, Türkçü-İslamcılar arasında sayılabileceğini, nitekim H. Ziya Ülken'in de onu bu sınıfa dâhil ettiğini belirtmektedir.⁸

II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde değişen şartlara kolayca uyum sağladığı ileri sürülen Günaltay;⁹ Millî Mücadeleyi desteklemiş, Cumhuriyet'le birlikte siyasi hayatını Atatürk'ün yanında devam ettirmiştir. Günaltay, İslamcı bir kimse olarak Cumhuriyet'in bütün ilkelerini savunmasıyla dikkat çekmiş, aktif politikada ön planda yer alması ise; bazı kimseler tarafından 'Cumhuriyet'in ilanından

1. Bernard Lewis, *age.*, ss. 233-234.

2. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul Doğu-Batı Yay., trs., s. 409.

3. Niyazi Berkes, *age.*, s. 406; Günaltay, *Zulmetten Nura*, 1331, s. 53; *Hurâfattan Hakikate*, s. 28.

4. Gotthard Jaschke, *Yeni Türkiye'de İslamcılık Akımı*, çev. Hayrullah Örs, Ankara 1972, Bilgi Yay., s. 13, 101-110.

5. Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, II, İstanbul 1985, ss. 474-475.

6. İbrahim Ağah Çubukçu, *Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri*, (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1986), s. 208; Gotthard Jaschke de *Yeni Türkiye'de İslamcılık Akımı* adlı eserinin "Giriş" bölümünde M. Akif ve Günaltay'ın da 'İslam Modernistleri' arasında "unutulmaması gerektiğini" ifade etmektedir.

7. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de İslamcılık Cereyanı*, İstanbul 1988, II, s. 11.

8. M. Şevki Aydın, "M. Şemseddin'in Fikir Dünyası", Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi 1989, sy. 3, s. 401; Bkz. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi II*, (İstanbul 1966, Selçuk Yay., ss. 443, 649.

9. Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul 1967, s. 198.

sonra İslamcı fikirlerinden ayrıldığı¹ şeklinde yorumlanmıştır. Cemil Meriç'e göre de "politikacı Günaltay, tarihçi M. Şemseddin'i unutturmuş"tur.²

Fikirlerinde Meydana Gelen Değişiklikler

Günaltay; bir zamanlar İttihat ve Terakki'yi "Millî gayelerle var olan ilk şuurlu hareket ve geniş hürriyet kıyamı" olarak değerlendirirken,³ 1918'de İttihat ve Terakki mensuplarını yargılayan Meclis-i Âlî'nin başında bulunması ve II. Meşrutiyet döneminde "İslamcı" fikirlere sahipken daha sonraki dönemde bu fikirlerinden vazgeçerek Cumhuriyet'in ilkelerini savunmasından dolayı ilkelerinden taviz vermekle itham edilmiştir.⁴ *Zulmetten Nura*, *Hurâfattan Hakikate ve Maziden Âtiye* adlı eserlerin intihal olduğu iddiası ile suçlanmış,⁵ 1931 yılında onun da içinde

yer aldığı heyet tarafından kaleme alınan tarih ile ilgili eserde⁶ bulunan bazı

Hurâfattan Hakikate ve Maziden Âtiye" adlı üç ünlü eserinin aslında Günaltay'a değil, Midilli Lisesi Müdürü Orhan Bey'e ait olduğunu ileri sürmüştür. Bkz. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1979, Dergâh Yay., III, s. 404.

Başka yerlerde de rastladığımız bu iddianın aynı ansiklopedi maddesinden alındığını tespit ettik. Bkz. Kamil Şahin, "Mehmet Şemseddin Günaltay" ss. 286-288.

Günaltay ile ilgili çalışmaları bulunan Uluğ İğdemir ise bu eserleri Günaltay'ın yazdığını ve bu eserlerin onun devrimciliğinin en güzel örneği olduğunu söylemektedir. Bkz. Uluğ İğdemir, "Fikir ve Ülkü Adamı Günaltay", *Ulus Gazetesi*, 22 Ekim 1961, s. 2.

Yukarıdaki iddiayı reddedebilmek için elimizde yeterince belgenin olduğunu ancak, bu iddiayı ispat edecek bir delilin bulunmadığını düşünüyoruz.

Günaltay'ın, 1915'te I. ve II. baskıları, 1925 yılında da III. baskısı yapılan, günümüzde sadeleştirilerek iki ayrı yayınevi tarafından tekrar yayınlanan *Zulmetten Nura* adlı eseri ile en çok bilinen diğer iki eseri ile ilgili olarak ortaya atılan bu iddia, Muhammed Şevki Aydın tarafından bu eserlerle ilgili yapılan Yüksek Lisans Tezinde bulunmadığı gibi, Günaltay ile ilgili yapılan diğer araştırma ve eserlerde de hiç gündeme gelmemiştir.

Ayrıca, Bursalı Mehmed Tahir Efendi, 1342 (1926) yılında yayınlanan *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde Günaltay'ın eserlerinin listesini verirken bu kitapları da Günaltay'ın eserleri arasında vermektedir. Bkz. Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1342, Matbaa-i Âmire, c. III, s. 189. Öte yandan, biz; ne Rıfki Melül Meriç'in kendi eserlerinde ne de Rıfki Melül Meriç ile ilgili müstakil olarak kaleme alınmış eserlerde bu iddiayı haklı çıkaracak bir belgeye rastlayabildik. Bu iddiayı destekleyecek bir kanıt bulamadık. Bkz. Muhtar Tevfikoğlu, *Rıfki Melül Meriç*, Ankara 1986, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Ayrıca çalışmalarımız esnasında, ne Rıfki Melül Meriç'in ne de Midilli Lisesi Müdürü Orhan Bey'in Türk ve İslam tarihine dair bir eserine rastlayabildik. Yaptığımız araştırmalar sonucu Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde bulunan ve buradan alıntı yapılarak başka yerlerde de dile getirilen ifadelerin sadece bir iddia olduğu sonucuna vardık.

6. Bkz. *Tarih II, Ortazamanlar*, İstanbul 1931, Devlet Matbaası.; bkz. İlhami Ayrancı, "Cumhuri-

1. Bkz. Kamil Şahin, "Mehmet Şemseddin Günaltay", İstanbul 1996, *TDVİA*, XIV, ss. 286-288.

2. Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, İstanbul 1986, İnsan Yay., s. 89-90.

3. Bkz. Günaltay, *Hürriyet Mücadeleleri*, haz. Sabahat Erdemir, İstanbul 1958, Gün Matbaası, s. 50.

4. A. Yaşar Ocak, "Günümüz Türkiye'sinde İslami Düşüncenin Bir Tahlil Denemesi ve Tarih Perspektifi", *Zihniyet Değişiklikleri ve Çağdaşlaşma*, Bursa 1990, s. 152; bkz. Bayram Ali Çetinkaya, "Tek Parti Döneminin İslamcı Başbakanı", *Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas 1998, sy. II, s. 439.

5. 1951-1960 yılları arasında Ankara İlahiyat Fakültesinde Türk İslam Sanatları Tarihi, Dinî Metinler ve Paleografi Dersleri vermiş olan Rıfki Melül Meriç (Bkz.. Yasin Güngör, *Rıfki Melül Meriç'in Hayatı Eserleri ve İnkırâz Adlı Şiir Kitabı*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, 2005, ss. 3-4) adı geçen fakültedeki derslerinde Günaltay'ın; "Zulmetten Nura,

görüşleri ve 163. maddenin onun Başbakanlığı döneminde kanunlaşması sebebi ile eleştirilmiş,¹ hayatı boyunca, savunduğu fikirler arasında tezat ve çelişkilerin olduğu iddia edilmiştir.²

Günaltay, Millî Mücadele yıllarında milletin ve tüm Müslümanların geleceği açısından hilafetin korunmasını şart olarak görürken,³ Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte fikirlerinde esaslı bir değişikliğe giderek⁴ yaşanan olumsuzlukların tek müsebbibinin Mutlakiyet idaresi olduğunu söyleme noktasına gelmiş; hilafetin temsil makamı olan Mutlakiyeti “fertlere ümitsizlik ve mahrumiyet saçan, onlardaki azim ve ümit kaynağını kurutan büyük bir afet”⁵ olarak göstermiş; “Anadolu'nun büyük zaferi sayesinde bugün tamamen yeni bir duruma karşı karşıyayız.⁶ ...Millî hâkimiyet, milletin geleceğinde kayıtsız ve şartsız söz sahibi olması demektir. Bu hâkimiyet sadece belli bir sınıfa değil, bütün millete aittir.”⁷ şeklindeki ifadeleri, o dönemin “devlet politikası ile uyumak ve mevcut iktidara karşı muhalefet etmemek” olarak yorumlanmıştır.⁸

yet Döneminde Yapılan İlk Resmî İslam Tarihi Çalışmaları, s. 115-136.

1. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, c. 20, D, 8, B, 106, O, 1, (10.6.1949), s. 680-697.
2. Necmi Uyanık, *Modernist İslamcı Bir Aydın Olarak M. Şemseddin (Günaltay) ve Eğitim Kurumlarına Bakışı*, s. 235.
3. Günaltay, *Zulmetten Nura*, 1331, s. 36-37.
4. Günaltay bu konudaki görüşlerini temel olarak *Maziden Âtiye* adlı eserinde, “Millî Hâkimiyet ve Mutlakiyet” diye ifade edebileceğimiz; “Hâkimiyet-i Millîye, Saltanat-ı Sahsiyye” başlığı ile ele almaktadır. Bkz. Günaltay, *Maziden Âtiye*, s. 17-26.
5. Günaltay, *age.*, s. 18-19.
6. Günaltay, *age.*, s. 24.
7. Günaltay, *age.*, s. 25.
8. Bkz. Bayram Ali Çetinkaya, aqm., s. 441.

Zulmetten Nura adlı eserinin 3. baskısında yaptığı ilave ve çıkarmalar da onun en çok eleştirildiği hususlardan birisidir. Günaltay, Cumhuriyet'le birlikte meydana gelen gelişmelerle ilgili görüşlerini *Zulmetten Nura* adlı eserinin 1915'te yapılan 1. ve 2. baskılarından on yıl sonra yapılan 4. baskısında (1925) ilgili bölümlere ilaveler yaparak ifade etmiş, bazı bölümleri de tamamen çıkarmıştır.

Bu mealden olmak üzere, Ferit Kam ve Mehmet Akif'in takdim yazıları üçüncü baskıya alınmamış, “Başlangıç” yazısına ise bazı ilaveler yapılmıştır.⁹ Söz konusu eserin 1. baskısında geçen “Avrupa, İslam hilafetini heveslerinin önüne dikilen müthiş bir hayalet gibi kabul ediyor.”¹⁰ cümlesindeki “İslam hilafeti” ifadesi 3. baskısında “Türkiye'yi” olarak değiştirilmiştir.¹¹

Millî Mücadeleyi değerlendirilirken, 1. baskıda “Asabiyet-i Milliye-yi Uyandıralım”¹² konusuna ilave olarak; 3. baskıda, “Millî mücadelemiz, milletin uyanması konusunda en parlak örnektir...”¹³ denilmekte, bölüm sonunda da “sefahate düşkün” Osmanlı sultanları ile ilgili bir eleştiri yer almaktadır.¹⁴

9. Bkz. Günaltay, *Zulmetten Nura*, 1341, s. 5-10.

10. Bkz. Günaltay, *age.*, 1331, s. 32.

11. Bkz. Günaltay, *age.*, 1341, s. 31.

12. Bkz. Günaltay, *age.*, 1331, s. 209.

13. Günaltay, *age.*, 1341, s. 169.

14. Günaltay, *age.*, 1341, s. 175-176; Günaltay'ın Mutlakiyet sistemine eleştirilerini başka eserlerinde de görmek mümkündür. Örneğin, “Padişahın olağan bir isteği her şeyi altüst eder, hatta namuslu şahısları bile ebediyete gönderebilirdi.” şeklinde eleştiriler getirdiği “Millî Hâkimiyet” başlıklı makalesi de bu konuya bir örnektir. Bkz. Günaltay, *Maziden Âtiye*, s. 17-26.

“Anadolu’nun Yaralarını Saracak Heyetler İster” başlıklı bölüme¹ eserin 3. baskısında bazı ilaveler yapılmış, yine 1. baskıda yer alan “Sosyal İnkılâp Nasıl Olur?”,² “Okullarımızda Öğretim Ne Hâlde?”,³ “Ortaokullarda Dinî İlimlerin Öğretimi”,⁴ “Arapça ve Farsça Öğretimi”,⁵ “Tarih ve Coğrafya Öğretimi”⁶ ve “İçtihat Kapıları Açılmalı Fakat İlmî Bir Heyet İçin”⁷ bölümleri ise 3. baskıda yer almamıştır.

Günaltay’ın görüşlerindeki değişiklikler konusunda en ciddi eleştiri başlıklarından birisi de Van Milletvekili İbrahim Arvas’ın, 1949 yılı Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesi görüşülürken yaptığı konuşmada; “Kur’an’ı ikiye bölerek, bir kısmı Mekke, bir kısmı Medine’de nazil olmuş. Biz Mekke’dekileri alırız, çünkü duadır; Medine’dekileri bırakırız, Çünkü ahkâmıdır. Biz Müslüman ahkâmını tatbik etmekten hariciz.” dediği iddiasıdır.⁸

İbrahim Arvas Büyük Doğu dergisindeki makalesinde de konuyu, “Sizin 11 yıl evvelki Meclis’te, din ve Kur’an hakkındaki beyanatınız zabıtlarda mevcuttur. İnkâr ederseniz hemen neşrine hazırım. O zaman bütçe müzakerelerinde Ahmet Selgil’in Diyanet İşleri’nden bazı şeyler sorması üzerine, benimle arasında geçen şiddetli münakaşa vesilesiyle şu beyanatta bulunmuşunuz: ‘Biz Medine’de (Mekke demek istiyor)

1. Bkz. Günaltay, *Zulmetten Nura*, 1331, s. 220.

2. Bkz. Günaltay, *age.*, 1331, ss. 268-272.

3. Bkz. Günaltay, *age.*, 1331, ss. 303-304.

4. Bkz. Günaltay, *age.*, 1331, ss. 305-311.

5. Bkz. Günaltay, *age.*, 1331, ss. 340-342.

6. Bkz. Günaltay, *age.*, 1331, ss. 346-348.

7. Bkz. Günaltay, *age.*, 1331, ss. 402-405.

8. İbrahim Arvas, *Tarihî Hakikatler*, (Ankara 1964, Yargıçoğlu Matbaası, s. 79.

nazil olan ayetleri kabul ederiz. Onlar duadan ibarettir. Mekke’de (Medine demek istiyor) nazil olanları asla kabul etmeyiz. Onlar da ahkâma aittir.”⁹ şeklinde nakletmektedir.

Öte yandan, İbrahim Arvas tarafından Günaltay’a ait olduğu iddia edilen yukarıdaki ifadeleri, “Mekke ve Medine ayetlerini tasnif ederek bunlardan mühim bir kısmının artık hükmünün kalmadığını söyleyen ve içtihatlarla atıp tutan Şemseddin Günaltay” ifadeleriyle dile getiren Peyami Safa da “Ben diyorum ki; Günaltay başka, M. Şemseddin başkadır. Arkadaşım, hayır ikisi de aynı adamdır diyor. Çok rica ederim bize hakikati bildiriniz.” diyen bir okuyucusunun mektubunu cevaplarken; “... Bahsettiğiniz eserlerin müellifi ve eski Sebilurresad muharriri, din âlimi, şeriatçı ve laikliğin düşmanı M. Şemseddin Bey başka, eski CHP Başvekili, inkılâpçı laik ve bunlardan da fazla olarak din öğretimine aleyhtar Şemseddin Günaltay başkadır... Arkadaşınız da haklı. Bu iki zat aynı tarihte doğmuşlar, aynı hayatı yaşamışlardır, aynı evde otururlar, hatta aynı vücudun içindedirler, aynı elbiseyi giyerler. Tabii her ikisi de kendi fikirlerini ifade için aynı ağzın içinde aynı dili harekete getirirler.

İkisi de o kadar muhterem ve iyi insandır ki; birbirine zıt fikirlere sahip oldukları hâlde, aynı kafatasının, aynı kalbin içinde kırk yıldan beri ihtilafsız ve kavgasız yaşarlar. Hatta aralarında münakaşayı bile dışarıya sızdırmazlar. Siz ‘Bir gönülde iki sevda olmaz.’ diyen

9. İbrahim Arvas, “Vesika, Şemseddin Günaltay’a”, *Büyük Doğu*, (1 Mayıs 1959), ay. 9.

mahut şarkıya bakmayın. Bir vücutta iki ruh rahatça oturabiliyor ve pekâlâ geçiniş gidiyor. Şimdi mesken buhranı var.”¹ diyerek aynı iddiayı alaycı bir üslupla ele almaktadır.

Günaltay Diyanet Bütçesi ile ilgili görüşmelerin yapıldığı tarihten (23 Şubat 1949) yaklaşık 4 ay sonraki bir meclis konuşmasında; “Lâisizmi dünya işlerine din işlerini karıştırmamak diye tarif ediyorlar ve bundan lâisizmin bir nevi dinsizlik olduğu neticesini çıkarmak istiyorlar. Fakat bizim anlayışımız hiç de böyle değildir. Bizim anlayışımızda lâisizm, bizim hayata ait bütün kanunlarımızı ancak Büyük Millet Meclisi yapar demektir, başka hiçbir membaa istinat etmeyiz demektir. Açıkça izah edeyim, daha şu demektir: Arabistan’ın Hicaz çöllerinde yetişmiş olan İmam Malik’in bin bu kadar sene evvel, o zamanın ve o muhitin icap ve ihtiyacına göre yaptığı içtihatlar ittiba edecek değiliz. Yine söyleyeyim, Afrika’da Berberiler arasında yaşayan İmam Hanbelî’nin, memleketinin icap ve ihtiyaçlarına göre kurduğu esasları kabul edecek değilim. Bizim kabul edeceğimiz kanunlar, bu memleketin ihtiyaçlarını bilen yine bu memleketin en güzide evlatları olarak seçilip Büyük Millet Meclisi’ne gelen milletvekillerinin tanzim edecekleri kanunlardır... Biz Müslüman olmak itibariyle, Hazreti Muhammed’in din olarak telkin ettiği her şeye inanıyoruz... Din de bu demektir... Bizce Müslümanlık dinin ana hükümleridir, sonradan uydurma hurafe-

ler değildir... İlk mekteplerde din dersleri okutturmaya başlayan hükümetin başkanıyım. Bu memlekette Müslümanlara namazlarını öğretmek, ölülerini yıkamak için imam hatip kursları açan bir hükümetin başkanıyım. Bu memlekette, Müslümanlığın yüksek esaslarını öğretmek için İlahiyat Fakültesi açan bir hükümetin başkanıyım... Bana Müslümanlığa kasteden adam diye hiç kimse hitap edemez. Ben, bilerek inanan bir Müslüman’ım.” demektedir.²

Günaltay, alanın uzmanları tarafından bir kısmı eleştirilebilecek yuvarıdaki sözleri söylemiştir. Ancak biz Günaltay’a atfen İbrahim Arvas tarafından dile getirilen ve SebîlurReşâd’daki makalesinde Peyami Safa’nın da naklettiği, daha sonraki yıllarda da âdeta darbimesel hâline gelip Günaltay’a nispet edilen, özellikle İslam akaidi açısından daha bir tartışmalı olabileceğini düşündüğümüz sözleri söylediğini yaptığımız araştırmada söz konusu Meclis oturumunun tutanaklarında³ tespit edemedik.

Günaltay, 23 Şubat 1949 tarihinden bir yıl evvel kaleme aldığı, “Mülhitlerin Dinleri Bozup Yıkma Usulleri” başlıklı makalesinde de “Müslümanlara harp ile galip gelmenin mümkün olmadığını ancak hile ile aralarına nifak sokulabileceğini anlayan düşmanların bunun için İslam dinini yabancı tevillerle çığırından çıkarmayı ve Müslümanların cahil kısmını muhtelif suretlerle aldatarak onlara Müslümanlık nâmı al-

1. Peyami Safa, “Bir Vücutta Yaşayan İki Günaltay”, *Sebîlu’r-Reşâd*, (1956), c, IX, sy. 214, s. 221.

2. T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*, c. 20, D, 8, B, 114, O, 3, (08.06.1949), ss. 597-598.

3. T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*, c. 16, D, 8, B, 50, O, 1, (23.02.1949), ss. 446-453.

tında Mecusiliği telkin etmeyi çıkar yol olarak gördüklerini, bu suretle hem intikam alınabileceğini hem de Parsî dininin âyin ve ananelerinin Müslümanlar arasında yerleştirilebileceğini düşünüyorlar ve diyorlardı ki; ‘Nassı Kur’an’ın bir zahirî manası, bir de bâtını manası vardır. Maksut olan Bâtını manasıdır. Kur’an’ın zahiri insanlara birçok ağır vazifeler tahmil ediyor ki, bunları yapmak çok zahmetli bir iştir. Kur’an’ın bâtını manası ise, Kur’an’ın zahirî ile amelî terk etmeyi müeddîdir ki bu sayede o meşakkatli işlerden kurtulmak mümkün olacaktır.’¹ demektedir.

Biz, ne İbrahim Arvas’ın iddia ettiği tarihte² ne de başka bir konuşmasında Günaltay’ın söz konusu ifadeleri sarf ettiğini tespit edebildik. Hayatının herhangi bir döneminde böyle bir beyanını tespit edemedik. Günaltay, *Zulmetten Nura*, *Hurâfattan Hakikate*, *Maziden Âtiye*, *İslam’da Tarih ve Müverrihler*³ ve *İslam Dini Tarihi*⁴ adlı eserleri başta olmak üzere onlarca eser ve makaleye imza atmış bir kimse- dir. O, İbrahim Arvas’ın söylediğini iddia ettiği söz konusu tarihten (23 Şubat 1949) 1 yıl önce yukarıda bir kısmı verilen “*Mülhitlerin Dinleri Bozup Yıkma Usulleri*” adlı makaleyi kaleme almış ve yine söz konusu tarihten yaklaşık 4 ay sonraki Meclis konuşmasında; “*Biz Müslüman olmak itibariyle, Haz-*

reti Muhammed’in din olarak telkin ettiği her şeye inanıyoruz... Bizce Müslümanlık dinin ana hükümleridir, sonradan uydurma hurâfeler değildir... Bana, Müslümanlığa kasteden adam diye hiç kimse hitap edemez. Ben, bilerek inanan bir Müslüman’ım.”⁵ demiştir.

Biz yukarıda arz etmeye çalıştığımız sebeplerden ötürü Günaltay’ın meclis tutanaklarında bulunmayan fakat kendisine atfedilen; “*Biz Mekke’de nazil olan ayetleri alırız, çünkü duadır. Medine’dekileri bırakırız. Çünkü ahkâmıdır...*” ifadelerini kullanmasının mümkün görünmediğini düşünüyoruz.

Sonuç

Medreseden üniversite hocalığına, Meclis üyeliğinden Başbakanlığa kadar değişik alanlarda görevlerde bulunan ve çoğunluğu dinî muhtevaya sahip onlarca eser ve makaleye imza atan M. Şemsetdin Günaltay; renkli kişiliği ve entelektüel birikimi sayesinde –iddia edilen aksine– Cumhuriyet öncesi dönemdeki düşünce akımlarından herhangi birine tam olarak angaje olmamış, bu özelliği ile benzerlerinden kolaylıkla ayrılmıştır.

Günaltay, Cumhuriyet öncesi dönemde kaleme aldığı eserlerinde ağırlıklı olarak “Batı taklitçiliği karşısında milletin uyandırılması, Batılıların iddialarının aksine İslam’ın gelişmeye engel olmadığı” vb. konular üzerinde durmuş; Cumhuriyet sonrası dönemde ise daha çok Anadolu, Mezopotamya, İlk Çağ Tarihi vb. alanlara yoğunlaşmıştır. Cumhuriyetle birlikte ilgi alanında meydana gelen

1. Günaltay, “Mülhitlerin Dinleri Bozup Yıkma Usulleri”, *İslam-Türk Muhîtu’l-Maarif Mecmuası*, (Ocak 1948), c. II, sy. 93, s. 6-8.

2. T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*, c. 16, D, 8, B, 50, O, 1, (23.2.1949), ss. 446-453.

3. Günaltay, *İslam’da Tarih ve Müverrihler*, İstanbul 1339-1342 Evkafı İslamiye Mat.,

4. Günaltay, *İslam Dini Tarihi I-II*, Darülfünun Matbaası, (1340-41 1924-25).

5. T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*, c. 20, D, 8, B, 104, O, 3, (8.6.1949), s. 598.

değişikler ile yeni ideolojiye kimi aydınlar karşı çıkarken onun Cumhuriyet'in bütün ilkelerini savunması, ilkelerinden taviz vermek olarak yorumlanmıştır.

O hayatı boyunca devlet otoritesine bağlı kalmış, toplumun refah ve huzuru için yapılması gerekenler konusunda toplumu uyarmış, hurafelerle mücadele etmiş, cehalete karşı âdeta savaş açmış; tarihî olaylardan örnekler vererek ders alınması, bir daha aynı hataya ve kötü durumlara düşülmemesi konularında halkı uyararak üzerine düşeni yapmış bir kimsedir.

Günaltay ile ilgili yapılan neredeyse her çalışmada fikirlerinde meydana gelen değişiklikler konusu gündeme gelmektedir. Aslında onun fikrî çizgisi iyi tahlil edildiğinde, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası dönemdeki fikirleri arasında “öz” itibariyle iddia edildiği kadar ciddi boyutlarda bir sapmanın olmadığı görülecektir. Buradaki ‘öz’den kastımız onun hayatı boyunca verdiği mücadelesinde ön planda tuttuğu devlet/millet bütünlüğü, inançlardaki sadelik ve savunduğu fikirlerde aslına uygunluk arayışıdır. Söz konusu olan, zamanın şartları gereği, yeni dönemle birlikte değişen şartlara uyum sağlaması ve döneme uygun bir söylem geliştirmiş olmasıdır.

Abstract

(The Changes That Occurred In The Thoughts of M. Semsettin Gunaltay)

M. Semseddin Gunaltay, (1883–1961) was a scholar and a statesman who lived in the periods of Constitutional Monarchy and Republic Era. He is accepted as an authority on the field of Islamic history in the Republic period. His ideas have been the source for the practices and decisions

about our recent history. Therefore by understanding Gunaltay's thoughts and works well, it will not only contribute to the recognition of a person, but also to a better understanding and explanation of our recent history. Almost every study penned about Gunaltay has said that his ideas had changed frequently. In this article, the changes that occurred in his thoughts will be discussed.

Key Words: Gunaltay, Zulmetten Nura, The Constitutional Monarchy, The Republic Period.

Kaynakça

- Arvas, İbrahim, “Vesika, Şemseddin Günaltay'a”, *Büyük Doğu*, sy. 9, 1 Mayıs 1959.
- Arvas, İbrahim, *Tarihi Hakikatler*, Ankara 1964, Yargıçoğlu Matbaası.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, II, İstanbul 1985.
- Aydın, Muhammed Şevki, “M. Şemseddin'in Fikir Dünyası”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. III, Kayseri 1989.
- Aydın, Muhammed Şevki, *M. Şemseddin (Günaltay)'in Zulmetten Nura ve Hurâfattan Hakikate Adlı Eserlerindeki Din Eğitimi Anlayışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, SBE, 1986.
- Ayrancı, İlhami, “Cumhuriyet Döneminde Yapılan İlk Resmi İslam Tarihi Çalışmaları (Tarih II Ortazamanlar Ders Kitabı Örneği)”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ankara Temmuz-Aralık 2014.
- Ayrancı, İlhami, *Bir Tarihçi Olarak M. Şemseddin Günaltay (Hayatı, Eserleri ve İslam Tarihi İle İlgili Eserlerinin Tahlili)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2007.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Doğu-Batı Yay., trs.
- Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı*

- Müellifleri, III, İstanbul 1342/1926, Matbaa-i Âmire.
- Çetinkaya, Bayram Ali, "Tek Parti Döneminin İslamcı Başbakanı", *Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. II, Sivas 1998.
- Çetinkaya, Bayram Ali, *Şemseddin Günaltay ve Fikriyatı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE 1994.
- Çubukçu, İbrahim Ağâh, *Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1986.
- Deniz, Ali Çağlar, *M. Şemseddin Günaltay'ın Dini ve Toplumsal Görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, SBE 2006.
- Dizdaroğlu, Hikmet, "İslam Tarihi", *Yeni Yayınlar Aylık Bibliyografya Dergisi*, VII, sy. IV Nisan 1962.
- Erdem, Hüseyin Subhi, *M. Şemseddin Günaltay'da Türk Toplumunun Problemleri ve Felsefe*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE 1995.
- Ergin, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul: III-IV, s. 1362-3. (dipnot 20) 1977.
- Günaltay, M. Şemseddin, "Mülhitlerin Dinleri Bozup Yıkma Usulleri", *İslam-Türk Muhitu'l-Maarif Mecmuası*, c, II, sy. XCIII, Ocak 1948.
- Günaltay, M. Şemseddin, *Geçmişten Geleceğe*, yayına haz. Ahmet Lütfi Kazancı-Osman Kazancı, İstanbul: Marifet Yay., 2000.
- Günaltay, M. Şemseddin, *Hurâfattan Hakikate*, Tevsi-i Tıbaat Matbaası, 1332, (1916).
- Günaltay, M. Şemseddin, *Hurâfeler ve İslam Gerçeği*, yayına haz. Ahmet Gökbel, İstanbul 1997, Marifet Yay.
- Günaltay, M. Şemseddin, *Hürriyet Mücadeleleri*, haz. Sabahat Erdemir, İstanbul 1958, Gün Matbaası. Günaltay, M. Şemseddin, *İslam Dini Tarihi I-II*, Daru'l-Fünun Matbaası, 1340-41 1924-25.
- Günaltay, M. Şemseddin, *İslam'da Tarih ve Müverrihler*, İstanbul: Evkafı İslamiye mat, 1339-1342.
- Günaltay, M. Şemseddin, *Maziden Âtiye*, İstanbul 1339, Kanaat Mat.
- Günaltay, M. Şemseddin, *Türk İslam Tarihine Eleştirel Bir Yaklaşım Maziden Âtiye*, yayına haz. Ahmet Gökbel&Dursun Ali Aykıt, Ankara 2003, Akçağ Yay.
- Günaltay, M. Şemseddin, *Zulmetten Nura*, 1. Baskı, İstanbul 1331/1915, Tevsi-i Tıbaat Matbaası. Günaltay, M. Şemseddin, *Zulmetten Nura*, haz. A. Lütfi Kazancı-Osman Kazancı, İstanbul 1998, Marifet Yay.
- Günaltay, M. Şemseddin, *Zulmetten Nura*, yayına haz. Musa Alak, İstanbul 1996, Furkan Yay.
- Güngör, Yasin, *Rıfkı Melül Meriç'in Hayatı Eserleri ve İnkırâz Adlı Şiir Kitabı*, Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi 2005.
- Gürtaş, Ahmet, *Atatürk ve Din Eğitimi*, Ankara 1991, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- Hocaoğlu, Durmuş, *Laisizmden Sekülerizme Laiklik Sorununun Felsefi Çözümlemesi*, Ankara 1995, Selçuk Yay.
- İğdemir, Uluğ, "Fikir ve Ülkü Adamı Günaltay", *Ulus Gazetesi*, 22 Ekim 1961.
- İğdemir, Uluğ, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, Ankara 1973, TTK Basımevi.
- İşgüzar, Mehmet, *Mehmet Şemseddin Günaltay'ın Düşünce Tarihimizdeki Yeri ve Eğitimle İlgili Görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, 1998.
- İz, Mahir, *Yılların İzi*, II. baskı, İstanbul 1990.
- Jaschke, Gotthard, *Yeni Türkiye'de İslamcılık Akımı*, çev. Hayrullah Örs, Ankara 1972, Bilgi Yay.

- Kara, İsmail, *Biraz Yakın Tarih Biraz Uzak Tarih*, İstanbul 1998, Kitabevi Yay.
- Kara, İsmail, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, I, İstanbul 1986, Risale Yay.
- Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul 1967.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, Ankara: T.T.K. Yay., 1998.
- Manaz, Abdullah, *Siyasal İslamcılık*, İzmir 1998.
- Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul 1994, İletişim Yay.
- Meriç, Cemil, *Kültürden İrfana*, İstanbul 1986, İnsan Yay.
- Ocak, A. Yaşar, "Günümüz Türkiye'sinde İslami Düşüncenin Bir Tahlil Denemesi ve Tarih Perspektifi", *Zihniyet Değişiklikleri ve Çağdaşlaşma*, Bursa 1990.
- Özüçetin, Yaşar, *Mehmet Şemseddin Günaltay'ın Hayatı, İlmî, İdarî, Siyasî Faaliyetleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, SBE 2003.
- Safa, Peyami, "Bir Vücutta Yaşayan İki Günaltay", *Sebilü'r-Reşâd*, c, IX, sy. CCXIV, 1956.
- Safa, Peyami, *Türk İnkılâbına Bakışlar*, İstanbul 1995, Ötüken Yay.
- Sarıнай, Yusuf, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, İstanbul 1994, Ötüken Neşriyat.
- Şahin, Kamil, "Mehmet Şemseddin Günaltay", *TDVİA*, c. 14, İstanbul 1996.
- Şakacı, Mustafa, *M. Şemseddin Günaltay'ın Felsefi Kişiliği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, SBE 1996.
- T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*, c. 20, D, 8, B, 106, O, 1, 10.6.1949.
- T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*, c. 16, D, 8, B, 50, O, 1, 23.2.1949.
- T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*, c. 16, D, 8, B, 50, O, 1, 23.2.1949.
- T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*, c. 20, D, 8, B, 104, O, 3, 8.6.1949.
- T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*, c. 20, D, 8, B, 114, O, 3, 8.6.1949.
- Tarih II, Ortazamanlar*, İstanbul 1931, Devlet Matbaası.
- Tevfikoğlu, Muhtar, *Rıfki Melül Meriç*, Ankara 1986, Kültür ve Turizm Bak. Yay.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de İslamcılık Cereyanı*, c. II, İstanbul 1988.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul 1998, İletişim Yay.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'nin Siyasal Gelişme Seyri İçinde İkinci Jön Türk Hareketinin Fikri Esasları*, İstanbul 1956, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yay.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'nin Siyasal Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul 1960, Yedigün Mat.
- Turhan, Mümtaz, *Kültür Değişimleri*, İstanbul 1969, MEB Basımevi. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c, III, İstanbul 1979, Dergâh Yay.
- Uyanık, Necmi, "Modernist İslamcı Bir Aydın Olarak M. Şemseddin (Günaltay) ve Eğitim Kurumlarına Bakışı", *Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. IV, Konya 1998.
- Uyanık, Necmi, *Modernist İslamcı Bir Aydının Geleneksel Eğitim Kurumlarına Bakışı: Medreseler Tekkeler ve M. Şemseddin Günaltay*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE 1996.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi II*, İstanbul 1966, Selçuk Yay.,
- Yakıt, İsmail, *Atatürk ve Din*, 5. Baskı, İsparta: SDÜ, Yay., No, V, 2002.
- Yıldız, Sevdije, *M. Şemseddin'in Tarih-i Edyan İsimli Eserinin Sadeleştirilmesi ve Değerlendirilmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi SBE 1998.